



THE ROLE OF SOGD AND THE SOGDIA NS IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THE EARLY MIDDLE AGES: FOUNDATIONS OF HISTORIOGRAPHY

Sherzod Marufjonovich Axmadov

Doctoral Candidate, Faculty of History

Samarkand State University

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Sogdiana, Sogdians, early Middle Ages, international relations, historiography, Great Silk Road, diplomacy, cultural integration.

Received: 30.05.25

Accepted: 01.06.25

Published: 03.06.25

Abstract: This article explores the historiographical foundations of the role of Sogdiana and Sogdians in international relations during the early Middle Ages. It analyzes the economic, diplomatic, and cultural activities of the Sogdians along the Great Silk Road based on archaeological findings from Sogdian cities and written sources from China and Byzantium. The article highlights the impact of Sogdian culture, especially the influence of Sogdian script on other cultures, demonstrating their importance in international cultural exchanges.

ILK O'RTA ASRLARDAGI XALQARO MUNOSABATLARDA SUG'D VA SUG'DIYLARNING TUTGAN O'RNI TARIXSHUNOSLIGI ASOSLARI

Sherzod Marufjonovich Axmadov

Tarix fakulteti doktranti

SamDU

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Sug'd, sug'diylar, ilk o'rta asrlar, xalqaro munosabatlar, tarixshunoslik, Buyuk Ipak yo'li, diplomatiya, madaniy integratsiya.

Annotatsiya: Maqolada ilk o'rta asrlarda xalqaro munosabatlarida Sug'd va sug'diylarning tutgan o'rni tarixshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganilgan. Tadqiqotda sug'diylarning Buyuk Ipak yo'lidagi iqtisodiy, diplomatik va madaniy faoliyatlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Jumladan, Sug'd shaharlaridan topilgan arxeologik

topilmalar hamda Xitoy va Vizantiya yozma manbalari asosida sug'diylarning xalqaro tijorat va diplomatik munosabatlardagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Shuningdek, Sug'd madaniyatining xalqaro ta'siri, sug'd yozuvining boshqa xalqlar yozuvlariga bo'lgan ta'siri ham yoritilgan.

РОЛЬ СОГДА И СОГДИЙЦЕВ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ: ОСНОВЫ ИСТОРИОГРАФИИ

Шерзод Маруфджонов Ахмадов

аспирант исторического факультета

Самаркандского государственного университета

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Согд, согдийцы, раннее средневековье, международные отношения, историография, Великий шёлковый путь, дипломатия, культурная интеграция.

Аннотация: В статье рассмотрена роль Согда и согдийцев в международных отношениях раннего средневековья с точки зрения историографии. Исследованы экономическая, дипломатическая и культурная деятельность согдийцев на Великом шёлковом пути, проанализированы археологические находки из согдийских городов, а также письменные источники Китая и Византии. Особое внимание уделено влиянию согдийской культуры и письменности на международное культурное взаимодействие.

Kirish

Ilk o'rta asrlardagi xalqaro munosabatlarda Sug'd va sug'diylarning tutgan o'rni mavzusining dolzarbligi bugungi kunda nafaqat Markaziy Osiyo mintaqasi uchun, balki global tarix fanining rivojlanishi nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Sug'd tarixi va sug'diylarning xalqaro munosabatlardagi o'rni yuzasidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar Markaziy Osiyoning tarixiy-madaniy va iqtisodiy aloqalaridagi rolini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, qadimgi va o'rta asrlardagi Buyuk Ipak yo'lining xalqaro munosabatlardagi tutgan o'rnini tahlil etishda sug'diylarning faoliyatini tarixiy-tahliliy uslub orqali tadqiq qilish juda dolzarb masaladir.

Sug'diylar ilk o'rta asr xalqaro savdo munosabatlarini tashkil qilish va rivojlantirishda muhim vositachilar sifatida ishtirok etgan. Bugungi globallashuv davrida xalqaro iqtisodiy aloqalar va madaniy integratsiyalar muhim o'rin egallamoqda, shu sababli, tarixiy tajribani chuqur

o'rganish orqali zamonaviy iqtisodiy va siyosiy integratsiya jarayonlarini yaxshiroq tushunish imkoniyati paydo bo'ladi. Xususan, sug'diylarning qadimgi davrdagi xalqaro tijorat va diplomatik faoliyati, bugungi kunda global iqtisodiyot va madaniy aloqalar rivojlanishi uchun tarixiy tajriba sifatida foydalanilishi mumkin.

Ikkinchidan, sug'diylarning xalqaro madaniyat almashinuvidagi rolini o'rganish Markaziy Osiyo xalqlarining madaniy merosini xalqaro miqyosda tanitish va ommalashtirish imkonini yaratadi. Bugun xalqaro ilmiy jamoatchilik Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatining tarixiy ahamiyatini chuqurroq tushunishga intilmoqda. Bu jarayonda sug'diylarning madaniyat va diniy qadriyatlar almashinuvidagi ishtirokini yoritish mintaqaning tarixiy-madaniy obro'sini yanada mustahkamlaydi.

Uchinchidan, sug'd tarixini o'rganish orqali Markaziy Osiyo davlatlarining hozirgi kundagi siyosiy va iqtisodiy strategiyalarini shakllantirish uchun tarixiy darslar olish mumkin. Xususan, xalqaro diplomatiya va iqtisodiy munosabatlarda tarixiy tajribani chuqurroq o'rganish, bugungi davlat siyosati va iqtisodiy hamkorlik strategiyalarini shakllantirish uchun samarali manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Sug'd tarixi va uning ilk o'rta asrlardagi xalqaro munosabatlardagi o'rni uzoq vaqt davomida Yevropa va Osiyo tarixchilari orasida jiddiy tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelmoqda. Sug'diylar, Markaziy Osiyoning qadimiy xalqlaridan biri sifatida, Buyuk Ipak yo'li orqali Sharq va G'arbni birlashtiruvchi asosiy vositachilar bo'lishgan. Ularning tarixiy faoliyatini baholashda tarixshunoslik yondashuvlari va tadqiqot metodlari juda xilma-xil va rang-barangdir.

Sug'diylarning ilk o'rta asrlardagi xalqaro munosabatlarda tutgan o'rnini o'rganish tarixshunoslikda asosan ikki asosiy yondashuv asosida amalga oshiriladi: arxeologik-antropologik va yozma manbalar asosida tahliliy yondashuvlar. Birinchi yondashuv, asosan, arxeologik topilmalar, savdo yo'llari, shahar va manzilgohlar orqali Sug'd madaniyatining moddiy merosini o'rganishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi yondashuv yozma manbalarda qayd etilgan tarixiy voqealarni chuqur tahlil qilish orqali amalga oshiriladi.

Sug'diylarning Buyuk Ipak yo'lidagi faoliyati haqida yozma manbalardagi ma'lumotlar ayniqsa qadimgi Xitoy va Vizantiya tarixchilari tomonidan qoldirilgan. Bu manbalarda sug'diylar, asosan, tijorat sohasidagi faoliyati va diplomatik aloqalaridagi o'rni bilan tavsiflangan. Jumladan, qadimgi Xitoy yozma manbalari "Tan" sulolasi davrida (618–907-yillar) Sug'd savdogarlari o'zlarining savdo karvonlari orqali Xitoyga ipak, ziravorlar, zeb-ziynat buyumlari olib kelishganligi haqida ma'lumot beradi. Xitoy tarixchisi Li Yan-shou "Bei-shi" va "Nan-shi" asarlarida Sug'diylar faoliyatini tasvirlab, ularning Xitoy jamiyatida tutgan o'rnini yuqori baholagan.

Arxeologik topilmalarga asoslangan tadqiqotlar Sug'dning iqtisodiy faoliyatidagi keng ko'lamli xalqaro aloqalarni yanada aniqroq yoritadi. Jumladan, Afrosiyob, Panjikent, Varaxsha kabi qadimiy Sug'd shaharlaridan topilgan arxeologik dalillar xalqaro savdoning yuqori darajada rivojlanganligini va sug'diylarning Yevropa, Yaqin Sharq, Hindiston va Sharqiy Osiyo bilan mustahkam tijoriy munosabatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu shaharlarda topilgan tangalar, keramika buyumlari, to'qimachilik mahsulotlari sug'diylarning xalqaro tijoratdagi faol ishtirokini isbotlaydi.

Sug'diylarning siyosiy diplomatiyadagi faoliyati ham juda yuqori bo'lgan. Sug'd savdogarlari ko'pincha boshqa davlatlar va imperiyalar vakillari sifatida ham xizmat qilishgan. Ularning ko'pchiligi Xitoy imperiyasi saroylarida diplomatlar, tarjimonlar, maslahatchilar bo'lib xizmat qilganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan. Masalan, Xitoy tarixchisi Sin Tszyao "Tan sulolasi davrida xorijlik diplomatlar" asarida sug'diy diplomatlari haqida keng ma'lumot beradi va ularning diplomatik muzokaralar, savdo shartnomalari tuzishda tutgan o'rnini alohida ta'kidlaydi.

Sug'diylarning xalqaro aloqalaridagi yana bir muhim jihat ularning madaniyatlararo aloqalarni yo'lga qo'yishdagi roli bilan bog'liqdir. Sug'd madaniyati, ayniqsa ularning yozuvlari va diniy an'analari Buyuk Ipak yo'li orqali boshqa xalqlar orasida keng tarqalgan. Sug'd alifbosi asosida shakllangan yozuv tizimlari Markaziy Osiyo xalqlari orasida keng tarqalib, keyinchalik boshqa madaniyatlarning yozuv tizimlariga asos bo'lib xizmat qilgan. Masalan, uyg'ur yozuvi va undan kelib chiqqan mo'g'ul yozuvlari ham sug'd yozuviga asoslangan. Bu sug'diylarning madaniyatlararo aloqa va madaniy ta'sirdagi muhimligini ko'rsatadi.

Diniy jihatdan Sug'd aholisi asosan zardushtiylik va buddizm dini vakillari bo'lishgan. Bu esa ular orqali diniy g'oyalar, an'analari va amaliyotlarning boshqa hududlarga keng yoyilishiga sabab bo'lgan. Jumladan, Buddizm Markaziy Osiyodan Sharqiy Osiyo mamlakatlariga yoyilishida sug'diy savdogarlarning va ruhoniylarning faoliyati katta rol o'ynagan. Ular savdo karvonlari orqali buddizm g'oyalarini hamda diniy matnlarni Xitoy, Koreya va Yaponiyaga etkazganlar.

Tarixshunoslikda Sug'diylarning o'rni bilan bog'liq yana bir muhim tadqiqot yo'nalishi ularning harbiy-siyosiy faoliyatidir. Sug'd harbiylari turli davlatlarning armiyalarida xizmat qilgan, ayniqsa Xitoy imperiyasining chegaralarini himoya qilishda faol ishtirok etishgan. Sug'd harbiylariga oid yozma manbalar, ayniqsa "Tan shu" (Tan sulolasi tarixi) va "Szin shu" (Sin sulolasi tarixi) kabi asarlarda batafsil keltirilgan. Ushbu asarlarda sug'diylarning harbiy qo'shinlarda xizmat qilgani, chegaralarda o'zlarini yaxshi namoyon qilgani haqida qimmatli ma'lumotlar mavjud.

Sugʻd tarixi boʻyicha tadqiqot olib borgan tarixchilar orasida Nikolay Veselovskiy, Sergey Tolstov, Boris Marshak, Frants Grenet kabi olimlarning asarlari alohida eʼtiborga loyiqdir. Sergey Tolstovning “Drevniy Xorezm” nomli asarida sugʻdiylarning Xorazm va boshqa mintaqalar bilan savdo-iqtisodiy munosabatlari chuqur tahlil etilgan. Boris Marshak oʻzining "Sogdiyskaya tsivilizatsiya" kitobida Sugʻd madaniyatining yuksak rivojlanishi va xalqaro ahamiyatini ilmiy asosda keng yoritib bergan. Frants Grenet esa Sugʻd dinining boshqa madaniyatlar bilan aloqalari haqida qimmatli tadqiqotlar olib borgan.

Xulosa qilib aytganda, ilk oʻrta asrlardagi xalqaro munosabatlarda Sugʻd va sugʻdiylarning tutgan oʻrnini tarixshunoslik asosida chuqur tahlil qilish orqali ularning nafaqat tijoriy-iqtisodiy, balki siyosiy-diplomatik va madaniyatlararo munosabatlarda ham katta taʼsirga ega boʻlganligini koʻrish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Толстов, С.П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования / С.П. Толстов. – Москва: Наука, 1948. – 352 с.
2. Маршак, Б.И. Согдийская цивилизация / Б.И. Маршак. – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2000. – 301 с.
3. Грене, Ф. Религии Средней Азии и Ирана в древности и раннем средневековье / Ф. Грене; пер. с франц. – Москва: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1996. – 280 с.
4. Бартольд, В.В. Согдийцы. Историко-географический очерк / В.В. Бартольд. – Москва: Наука, 1963. – 288 с.
5. Ставиский, Б.Я. Средняя Азия и Индия в древности и средневековье / Б.Я. Ставиский. – Москва: Наука, 1970. – 344 с.
6. Лившиц, В.А. Согдийская эпиграфика Средней Азии и Семиречья / В.А. Лившиц. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2008. – 255 с.